

Адміністративне право

УДК 342.98:347.447.52-057.34

Головій Людмила Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Головий Людмила Васильевна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Holoviy Lyudmyla

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative and Financial Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

ORCID: 0000-0002-5537-0944

Длугоборська Іванна Русланівна

*студентка магістратури юридичного факультету
Національного університету біоресурсів і природокористування України*

Длугоборська Иванна Руслановна

*студентка магистратуры юридического факультета
Национального университета биоресурсов и природопользования Украины*

Dluhoborska Ivanna

*Master's Student of the Faculty of Law
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

**АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ
СЛУЖБОВЦІВ
АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ
ГОСУДАРСТВЕННЫХ СЛУЖАЩИХ
THE ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF CIVIL SERVANTS**

Анотація. На основі аналізу положень чинного законодавства України з'ясовано особливості притягнення державних службовців до адміністративної відповідальності. Встановлено, що проблема адміністративної відповідальності державних службовців в законодавчому полі України на сьогодні не є вирішеною, в Кодексі України про адміністративні правопорушення не існує окремого розділу, присвяченого зазначеним питанням, а також, у процедурі притягнення державних службовців до адміністративної відповідальності мають місце певні протиріччя. У статті визначено елементи складу адміністративного правопорушення, вчиненого державним службовцем та з'ясовано, що підставою для притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності є вчинення ним адміністративного правопорушення, яке пов'язане з невиконанням або неналежним виконанням своїх посадових обов'язків. Вказано, що основним завданням адміністративної відповідальності державних службовців є охорона суспільних відносин, які виникають у процесі їхньої діяльності щодо виконання повноважень державних органів. Встановлено, що державний службовець несе адміністративну відповідальність на загальних підставах за вчинення адміністративного правопорушення, якщо він не є посадовою особою. Обґрунтовано, що суб'єктами посадового адміністративного правопорушення є не всі державні службовці, а лише посадові особи. У роботі

також пояснено відмінність між поняттями «державний службовець» та «посадова особа». Зокрема, посадовими особами є керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій. Запропоновано вдосконалити чинне законодавство України та виокремити питання щодо адміністративної відповідальності державних службовців в окремий розділ КУпАП.

Ключові слова: *адміністративна відповідальність, посадова особа, державний службовець, склад адміністративного правопорушення, посадове адміністративне правопорушення.*

Анотація. *На основани анализа положений действующего законодательства Украины выяснены особенности привлечения государственных служащих к административной ответственности. Установлено, что проблема административной ответственности государственных служащих в законодательном поле Украины на сегодня не решена, в Кодексе Украины об административных правонарушениях не существует отдельного раздела, посвященного указанным вопросам, а также в процедуре привлечения государственных служащих к административной ответственности имеют место определенные противоречия. В статье определены элементы состава административного правонарушения, совершенного государственным служащим и выяснено, что основанием для привлечения государственного служащего к административной ответственности является совершение им административного правонарушения, связанного с неисполнением или ненадлежащим исполнением своих должностных обязанностей. Указано,*

что основной задачей административной ответственности государственных служащих является охрана общественных отношений, возникающих в процессе их деятельности по выполнению полномочий государственных органов. Установлено, что государственный служащий несет административную ответственность на общих основаниях за совершение административного правонарушения, если он не является должностным лицом. Обосновано, что субъектами должностного административного правонарушения являются не все государственные служащие, а только должностные лица. В работе также объяснено различие между понятиями «государственный служащий» и «должностное лицо». В частности, должностными лицами являются руководители и заместители руководителей государственных органов и их аппарата, другие государственные служащие, на которых законами или другими нормативными актами возложено осуществление организационно-распорядительных и консультативно-совещательных функций. Предложено усовершенствовать действующее законодательство Украины и выделить вопрос об административной ответственности государственных служащих в отдельный раздел КУоАП.

Ключевые слова: административная ответственность, должностное лицо, государственный служащий, состав административного правонарушения, должностное административное правонарушение.

Summary. Based on the analysis of the provisions of the current legislation of Ukraine, the peculiarities of bringing civil servants to administrative responsibility have been clarified. It is established that the problem of administrative liability of civil servants in the legislative field of Ukraine is not resolved today, there is no separate section in the Code of Administrative Offenses

on these issues, as well as in the procedure of bringing civil servants to administrative responsibility there are some contradictions. The article identifies the elements of an administrative offense committed by a civil servant and clarifies that the basis for bringing a civil servant to administrative responsibility is the commission of an administrative offense related to non-performance or improper performance of their duties. It is indicated that the main task of administrative responsibility of civil servants is the protection of public relations that arise in the course of their activities to exercise the powers of state bodies. It is established that a civil servant bears administrative responsibility on general grounds for committing an administrative offense, if he is not an official. It is substantiated that the subjects of an official administrative offense are not all civil servants, but only officials. The paper also explains the difference between the concepts of "civil servant" and "official". In particular, officials are heads and deputy heads of state bodies and their staff, other civil servants, who by law or other regulations are entrusted with the implementation of organizational and administrative and advisory functions. It is proposed to improve the current legislation of Ukraine and to single out the issue of administrative liability of civil servants in a separate section of the Code of Administrative Offenses.

Key words: *administrative responsibility, the official, civil servant, composition of an administrative offense, official administrative offense.*

Постановка проблеми. Проблема адміністративної відповідальності державних службовців в законодавчому полі України на сьогодні не є вирішеною, а в Кодексі України про адміністративні правопорушення не існує окремого розділу, присвяченого зазначеним питанням. Крім того, не існує чіткого розмежування понять «державний службовець», «посадова особа».

Тому, мають місце певні протиріччя та прогалини у процедурі притягнення державних службовців до адміністративної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо адміністративної відповідальності державних службовців в Україні та сутності державної служби загалом досліджувались низкою вітчизняних авторів. Зокрема: В. Авер'яновим, О. Бандуркою, Ю. Битяком, О.Е. Демським, Є. Додіним, С. Ківаловим, В. Курилом, І. Пахомовою, О. Світличним, А. Селівановим, Ю. Старилловим та ін.

Метою статті є комплексне дослідження нормативно-правової бази щодо питання притягнення державних службовців до адміністративної відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до пункту 2 статті 1 Закону України «Про державну службу» державний службовець - це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі - державний орган), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби [1].

Специфіка функцій державних службовців обумовлює наявність у них владних повноважень, реалізація яких зачіпає найважливіші сторони соціального життя кожного і спонукає до вчинення певних дій, які іноді можуть мати тяжкі наслідки. Відповідальність за правопорушення, скоєні державними службовцями, має певні особливості [2].

В Законі України «Про державну службу» також визначено, що особи, уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та посадові особи юридичних осіб публічного права повинні: – діяти

неупереджено, незважаючи на приватні інтереси, особисте ставлення до будь-яких осіб, на свої політичні погляди, ідеологічні, релігійні або інші особисті погляди чи переконання; – сумлінно, компетентно, вчасно, результативно і відповідально виконувати службові повноваження та професійні обов'язки, рішення та доручення органів і осіб, яким вони підпорядковані, підзвітні або підконтрольні, не допускати зловживань та неефективного використання державної і комунальної власності; – не розголошувати і не використовувати в інший спосіб конфіденційну та іншу інформацію з обмеженим доступом, що стала їм відома у зв'язку з виконанням своїх службових повноважень і професійних обов'язків, крім випадків, встановлених законом [3].

У разі порушення передбачених законодавством норм, суб'єктом яких виступають державні службовці настає юридична відповідальність, яка в літературі визначена як врегульовані нормами права відносини між державою, в особі її компетентних органів і посадових осіб, та державними службовцями, що виникають на підставі вчинених ними службових правопорушень і дістають вияв у застосуванні до винних осіб заходів державного примусу, а також характеризуються засудженням правопорушника та протиправного діяння з боку держави та суспільства з метою запобігання та недопущення в майбутньому інших правопорушень [4, ст. 8].

Чинним законодавством України встановлено наступні види юридичної відповідальності: адміністративна, кримінальна, дисциплінарна та цивільно-правова.

Варто зауважити, що статтею 92 Конституції України адміністративну відповідальність визначено як один з основних видів юридичної відповідальності в Україні. Вона є наслідком невиконання чи неналежного виконання особою норм адміністративного законодавства, що зумовлює

невідворотне реагування держави на адміністративні правопорушення (проступки), та встановлюється виключно законами тощо [5].

У статті 9 КУпАП визначено, що адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність [6].

Адміністративна відповідальність реалізується через застосування до винних осіб адміністративних стягнень. Загальною особливістю адміністративних стягнень є їх виховний, каральний та профілактичний характер. Вони застосовуються лише до винних у вчиненні адміністративних проступків осіб. Адміністративні стягнення, як правило, полягають у позбавленні або обмеженні певних прав, благ тощо. Цим досягається мета адміністративного стягнення: адміністративне стягнення є мірою відповідальності й застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником так і іншими особами. Проте покарання не є самоціллю, воно є необхідним засобом виховання правопорушника і запобігання правопорушенням. За вчинений проступок громадянин або позбавляється певного суб'єктивного права, або обмежується його правосуб'єктність, або на нього покладаються спеціальні «штрафні» обов'язки [7, ст. 401].

Основним завданням адміністративної відповідальності державних службовців є: охорона суспільних відносин, які виникають у процесі їхньої діяльності щодо виконання повноважень державних органів від протиправної поведінки, яка суперечить державним потребам; гарантування прав громадян;

виховання державних службовців у дусі дотримання різних адміністративних правил і тим самим недопущення дисциплінарних проступків; досягнення тієї поведінки, яка вимагається законами, наказами, розпорядженнями і вказівками вищих у порядку підлеглих керівниками. За вчинення адміністративних проступків до державних службовців можуть бути накладені такі адміністративні стягнення: попередження, штраф, оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного проступку; конфіскація; позбавлення спеціального права; виправні роботи; адміністративний арешт [8].

Відповідно до ст. 14 КУпАП посадові особи підлягають адміністративній відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил, забезпечення виконання яких входить до їхніх службових обов'язків [6]. Зокрема такі посадові адміністративні правопорушення, що можуть бути здійснені державними службовцями, закріплені в таких статтях Особливої частини КУпАП: 163-10, 163-11, 165-3, 165-4, 165-5, 166-24, 172-1-1, 184-1, 184-2, 185-2, 185-5, 185-6, 185-8, 188-1, 188-2, 188-14, 188-15, 188-16 та інших [6].

Отже, для посадового проступку характерно, що протиправне діяння має бути вчинене через дію по службі.

На даному етапі дослідження виникає питання чи тотожними є поняття «державний службовець» та «посадова особа».

Варто зазначити, що посадовими особами відповідно до статті 2 Закону України «Про державну службу» вважаються керівники і заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій [1].

У статті 2 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» вказано, що посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих і консультативно-дорадчих функцій та отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету.

В КУпАП України міститься найповніше трактування поняття посадової особи. Крім представників влади і публічних посадових осіб, КУпАП України відносить до цієї категорії також керівників і працівників інших організацій (тобто, наприклад, комерційних і некомерційних юридичних осіб, громадських організацій тощо) та індивідуальних підприємців, які вчинили адміністративні правопорушення у зв'язку з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій в цих організаціях, якщо законом не встановлено інше. Велика кількість чинних законодавчих актів часто використовують термін «посадова особа», проте взагалі ніяк її не визначають [9].

О.П. Світличний визначає посадову особу як «фізичну особу, яка постійно або тимчасово виконує обов'язки укладеним в установленому законом порядку, що пов'язані з виконанням обов'язків керівника, заступника керівника в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності, а також інші особи, які з огляду на свої посадові (службові) обов'язки відповідають за виконання вимог, встановлених законами та іншими нормативно-правовими актами, і які входять до виконуваних ними трудових (службових) обов'язків або на підставі спеціально ї м наданих повноважень» [10, с. 208].

Як уважає Ю. Старілов, посадові особи є двох видів: публічні, які здійснюють зовнішні владні повноваження та функції публічного характеру,

працюють в органах державної влади й управління, в органах місцевого самоврядування, державних органах або муніципальних установах чи перебувають на військовій службі, в інших військових формуваннях, правоохоронних органах; звичайна посадова особа, тобто така, яка виконує управлінські функції на державному або муніципальному підприємстві в комерційній чи некомерційній організації, що не є державним органом, органом місцевого самоврядування, державною або муніципальною установою [11, с. 143-144].

Отже, державний службовець несе адміністративну відповідальність на загальних підставах за вчинення адміністративного правопорушення, якщо він не є посадовою особою. А, відповідно, підставою для притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності є вчинення ним адміністративного правопорушення, яке пов'язане з невиконанням або неналежним виконанням своїх посадових обов'язків.

З метою продовження аналізу адміністративної відповідальності державних службовців доречно визначити склад такого правопорушення. Зокрема, суб'єктом адміністративного правопорушення є державний службовець, що має ознаки посадової особи, відповідно до статті 14 КУпАП України. В юридичній літературі даний вид правопорушень носить назву посадових адміністративних правопорушень.

Об'єктом зазначених правопорушень є такі суспільні відносини, яким спричиняється шкода через вчинення державним службовцем посадового адміністративного правопорушення.

На думку А. Надежденко, саме інтереси державної служби є основним об'єктом посягання адміністративних посадових правопорушень, скоєних державними службовцями. Крім загального родового об'єкта, в якості якого виступають інтереси державної служби, адміністративні посадові

правопорушення державних службовців часто також завдають моральної і матеріальної шкоди громадянам та організаціям, можуть порушити конституційні та інші права і інтереси громадян. Наприклад, при несвоєчасному внесенні до єдиного державного реєстру записів про юридичну особу страждають інтереси державної служби, пов'язані з точним і неухильним виконанням державними службовцями своїх службових обов'язків з державної реєстрації юридичних осіб, так і інтереси громадян, пов'язані з реалізацією конституційного права на зайняття підприємницькою діяльністю. Таким чином, можна відзначити двоїстий характер об'єкта посягання адміністративні посадових правопорушень державних службовців. З одного боку в якості об'єкта завжди виступають інтереси державної служби, а з іншого, різноманітні суспільні відносини, пов'язані з реалізацією прав і законних інтересів громадян і організацій [9].

Об'єктивною стороною посадових адміністративних правопорушень є невиконання або неналежне виконання службових посадових обов'язків державними службовцями.

Суб'єктивною стороною адміністративних правопорушень, вчинених посадовими особами є вина державного службовця. Зокрема, відповідно до ст.10 КУпАП України адміністративне правопорушення визнається вчиненим умисно, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї дії (бездіяльності), передбачала його шкідливі наслідки і бажала настання таких наслідків або свідомо їх допускала або ставилася до них байдуже. Стаття 11 КУпАП визначає, що адміністративне правопорушення є вчиненим з необережності, коли особа, яка його вчинила, передбачала можливість настання шкідливих наслідків своєї дії чи бездіяльності, але легковажно розраховувала на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоч повинна була і могла їх передбачити [6].

Отже, посадові адміністративні правопорушення державних службовців можуть вчинятися як умисно, так і з необережності.

Доцільно зазначити, що питання адміністративної відповідальності державних службовців досить часто пов'язане з проблемою протидії корупції. Зокрема, основні засади запобігання та протидії корупції визначені у Законі України від 7 квітня 2011 р. «Про засади запобігання і протидії корупції» [12].

На основі аналізу статей КУпАП варто відмітити, що найбільш типовою мірою адміністративних покарань державних службовців за посадове адміністративне правопорушення є адміністративний штраф.

Висновки. Державний службовець несе адміністративну відповідальність на загальних підставах за вчинення адміністративного правопорушення, якщо він не є посадовою особою. Притягнення державних службовців до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень, регламентовано нормами Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Підставою для притягнення державного службовця до адміністративної відповідальності є вчинення ним адміністративного правопорушення, яке пов'язане з невиконанням або неналежним виконанням своїх посадових обов'язків.

Лише частина державних службовців підпадає під загальне поняття посадової особи, відповідно до ст. 14 КУпАП України. Такими особами є керівники та заступники керівників державних органів та їх апарату, інші державні службовці, на яких законами або іншими нормативними актами покладено здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій.

Тому, вбачається доцільним вдосконалення чинного законодавства України та виокремлення питання щодо адміністративної відповідальності державних службовців в окремий розділ КУпАП.

Література

1. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Легка О. В., Негодченко В. О. Особливості притягнення державних службовців до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень, пов'язаних із корупцією. *Право і суспільство*. № 3. Частина 2. 2019. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/3_2019/part_2/14.pdf
3. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування: Наказ НАДС від 05.08.2016 №158. URL: <https://mkrada.gov.ua/content/zagalni-pravila-povedinki-derzhavnih-sluzhbovciv.html>
4. Дисциплінарна відповідальність державних службовців: практичний посібник для керівників служб управління персоналом: за заг. ред. К. Ващенко. Київ.: Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. 2017. 68 с.
5. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 черв. 1996 року із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

7. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / за ред. В. Галуцька, О. Правоторової. Видання третє. Київ: Академія адміністративно-правових наук. 2020. 466 с.
8. Правові аспекти діяльності державного службовця URL: <http://www.consumer-cv.gov.ua/pravovi-aspekty-diyalnosti-derzhavnogo-sluzhbovtsya/>
9. Надежденко А. О. Сутність адміністративної відповідальності державних службовців. Державне управління: удосконалення і розвиток. 2019. №11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/35.pdf
10. Світличний О. П. Про розмежування адміністративної відповідальності посадових та службових осіб у сфері земельних правовідносин. Право України. 2010. № 3. С. 204-209.
11. Самофалов Л. П., Самофалов О. Л. Особливості розуміння понять «посадова особа», «службова особа», «представник влади» та їх значення в правовому регулюванні пенітенціарних правовідносин. Науковий вісник національної академії внутрішніх справ. 2015. № 4 (97). С. 136-148. URL: <https://bit.ly/3sIEPWi>
12. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. №49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

References

1. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10 ghrudnja 2015 roku # 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
2. Leghka O. V., Neghodchenko V. O. Osoblyvosti prytjaghnennja derzhavnykh sluzhbovciv do administratyvnoji vidpovidaljnosti za vchynennja pravoporushenj, pov'jazanykh iz korupcijeju. Pravo i suspiljstvo. # 3. Chastyna

2. 2019. URL:
http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2019/3_2019/part_2/14.pdf
3. Pro zatverdzhennja Zagaljnykh pravyl etychnoji povedinky derzhavnykh sluzhbovciv ta posadovykh osib miscevogho samovrjaduvannja: Nakaz NADS vid 05.08.2016 #158. URL: <https://mkrada.gov.ua/content/zagalni-pravila-povedinki-derzhavnih-sluzhbovciv.html>
4. Dyscyplinarna vidpovidalnistj derzhavnykh sluzhbovciv: praktychnyj posibnyk dlja kerivnykiv sluzhb upravlinnja personalom: za zagh. red. K. Vashhenka. – Kyjiv.: Centr adaptaciji derzhavnoji sluzhby do standartiv Jevropejskogho Sojuzu. 2017. 68 s.
5. Konstytucija Ukrajiny: Prynjata Verkhovnoju Radoju Ukrajiny 28 cherv. 1996 roku iz zminamy i dopovnennjamy, vnesenymy Zakonom Ukrajiny vid 8 ghrud. 2004 r. # 2222-IV.
6. Kodeks Ukrajiny pro administratyvni pravoporushennja: Zakon Ukrajiny vid 07.12.1984 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>
7. Administratyvne pravo Ukraïny. Povnyj kurs: pidruchnyk / za red. V. Ghalunjka, O. Pravotorovoji. Vydannja tretje. Kyjiv: Akademiya administratyvno-pravovykh nauk. 2020. 466 s.
8. Pravovi aspekty dijalnosti derzhavnogho sluzhbovcja URL:
<http://www.consumer-cv.gov.ua/pravovi-aspekty-diyalnosti-derzhavnogo-sluzhbovtstva/>
9. Nadezhdenko A. O. Sutnistj administratyvnoji vidpovidalnosti derzhavnykh sluzhbovciv. Derzhavne upravlinnja: udoskonalennja i rozvytok. 2019. #11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/11_2019/35.pdf
10. Svitlychnyj O.P. Pro rozmezhuvannja administratyvnoji vidpovidalnosti posadovykh ta sluzhbovykh osib u sferi zemeljnykh pravovidnosyn. Pravo Ukrajiny. 2010. # 3. S. 204-209.

11. Samofalov L. P., Samofalov O. L. Osoblyvosti rozuminnja ponjatj «posadova osoba», «sluzhbova osoba», «predstavnyk vlady» ta jikh znachennja v pravovomu reghuljuvanni penitenciarnykh pravovidnosyn. Naukovyj visnyk nacionaljnoji akademiji vnutrishnikh sprav. 2015. # 4 (97). S. 136-148. URL: <https://bit.ly/3sIEPWi>
12. Pro zapobighannja korupciji: Zakon Ukrainy vid 14 zhovtnja 2014 r. #49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>